ΜΟΝΙΜΗ ΕΚΘΕΣΗ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΥΚΛΑΔΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
«Σκηνές από την καθημερινή ζωή στην αρχαιότητα»

1. Πρόσοψη του κεντρικού κτιρίου του Μουσείου επί της οδού Νεοφύτου Δούκα.

Καθηγητής Νικόλαος Χρ. Σταμπολίδης
Διευθυντής Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης

Ύστερα από είκοσι χρόνια λειτουργίας, το Μουσείο Κυκλαδικής και Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης αποφάσισε το 2007 να αναδιαρθρώσει τις μόνιμες συλλογές του, δηλαδή τις εκθέσεις των αρχαιοτήτων που βρίσκονταν όχι μόνο στο κύριο, σύγχρονο κτίριο (επί της οδού Νεοφύτου Δούκα 4) και μάλιστα στους τρεις ορόφους του (2ο, 3ο και 4ο), πάνω από την περίφημη συλλογή των Κυκλαδικών στον 1ο όροφο, αλλά και αυτές στο Μέγαρο Σταθάτου (επί των οδών Βασιλίσσης Σοφίας και Ηροδότου 1).

Καθώς οι παλαιές εκθέσεις ακολουθούσαν τη λογική της οργάνωσης των ίδιων των συλλογών, της Αικατερίνης Ν. Γουλανδρή, του Κάρολου Πολίτη (εικ. 2), της Ακαδημίας Αθηνών και της Εμπορικής Τράπεζας (στις οποίες προστέθηκε το 2003 και η Συλλογή Κυπριακών Αρχαιοτήτων του Θάνου Ζιντίλη), υπήρχαν αρκετές ελληνικές αρχαιότητες ίδιες ή παρόμοιες εντός των προθηκών, από τις οποίες προέκυπτε αυτομάτως μια ανάγκη τυπολογικής και χρονολογικής ενοποίησης. Συνάμα, οι συλλογές είχαν διευρυνθεί με νέες δωρεές και αποκτήματα που ζητούσαν μια πληρέστερη παρουσίαση, ενώ οι μουσειολογικές αντιλήψεις εξελίσσονταν (και εξελίσσονται) καθημερινά, γεγονός που από μόνο του οδηγούσε αναγκαστικά σε μια νέα σύγχρονη αναδιάρθρωση του Μουσείου, η οποία αποφασίστηκε από την αείμνηστη Ντόλλη Γουλανδρή και τον Διευθυντή του Μουσείου, καθηγητή Νικόλαο Χρ. Σταμπολίδη, που έλαβε υπόψη αρκετές από τις προτάσεις των επιμελητών.

Το Μουσείο Κυκλαδικής και Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης είναι ένα κατ' εξοχήν θεματικό μουσείο. Κέντρο του αποτελεί ο πρωτοκυκλαδικός πολιτισμός και το Αιγαίο, ενώ η ανάπτυξή του κινείται λογικά σε ομόκεντρους κύκλους που περιλαμβάνουν α) τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό της μητροπολιτικής Ελλάδας και των νησιών και β) τον κυπριακό πολιτισμό ως κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου. Με βάση τα παραπάνω, η αναδιάρθρωση του Μουσείου, στο κεντρικό κτίριο της Νεοφύτου Δούκα, περιέλαβε αντιστοίχως: τον 1ο όροφο, όπου φιλοξενείται ανέγγιχτη η αρχική συλλογή του Πρωτοκυκλαδικού Πολιτισμού και της Τέχνης του στην 3η χιλιετία, τον 2ο όροφο, πλήρως ανανεωμένο, με αρχαιότητες από όλες τις παλιές συλλογές, κατά χρονολογική σειρά που ξε-

2. Μερική άποψη της παλαιάς έκθεσης του 4ου ορόφου (Συλλογή Κ. Πολίτη) πριν από την επανέκθεση.

κινά από τη μινωική-μυκηναϊκή εποχή και προχωρεί από τα γεωμετρικά και αρχαϊκά στα κλασικά και ελληνιστικά/ρωμαϊκά χρόνια, ενώ ο 3ος όροφος, που πρόκειται να ανακαινισθεί πλήρως, περιλαμβάνει τον κυπριακό πολιτισμό και την τέχνη από την 4η χιλιετία έως τους βυζαντινούς χρόνους.

Καθώς οι νέες παρουσιάσεις έπρεπε να διατηρούν υψηλά επίπεδα τεκμηρίωσης, και να ακολουθούν νέα επιστημονικά δεδομένα και νέες μουσειολογικές και μουσειογραφικές προσεγγίσεις, ο 4ος όροφος του κεντρικού κτιρίου, με όσα αντικείμενα της αρχαίας ελληνικής τέχνης μπορούσαν να επιλε-

3. Η είσοδος στον εκθεσιακό χώρο του 4ου ορόφου με τη νέα μόνιμη έκθεση.

γούν, θεωρήθηκε ότι θα πρέπει να πρωτοτυπήσει και να αφιερωθεί σε μια συνοπτική αλλά εύληπτη παρουσίαση «σκηνών από την καθημερινή ζωή στην αρχαιότητα», αναγκαία στο κοινό και τον μέσο επισκέπτη, Έλληνα ή ξένο, για να κατανοήσει τη ζωή –ή έστω κάποιες καίριες εκφάνσεις της– στην αρχαία Ελλάδα και μάλιστα στην κλασική Αθήνα.

4. Η προθήκη και τα εκθέματα της θεματικής ενότητας «Το Συμπόσιο».

Για να επιτευχθεί ένας τέτοιος στόχος με τα μόλις 142 αρχαία αντικείμενα που είχαμε στη διάθεσή μας, αναγκαστικά η διαδρομή της καθημερινής ζωής δεν επικεντρώθηκε σε καθημερινές εργασίες (γεωργικές, εμπορικές, οικιακές κ.ά.) ούτε σε πρόσωπα της πολιτικής ζωής ή ακόμα στη ζωή των μετοίκων ή των δούλων, αλλά στους σταθμούς της ζωής ενός ελεύθερου μέσου πολίτη, από αυτούς που στήριξαν και δυνάμωσαν την Αθηναϊκή Δημοκρατία στα χρόνια που ολοκληρωνόταν ο Παρθενώνας.

Διαλέξαμε να παρουσιάσουμε τη ζωή ενός πολίτη από τον Δήμο των Αιξωνίδων Αλών (σημερινή Βούλα/Βουλιαγμένη), έναν νέο που του δώσαμε το όνομα Λέων –όνομα που αναγράφεται σε επιγραφές που έχουν βρεθεί στην περιοχή–, και τον οποίο παρακολουθούμε σε όλη τη διάρκεια της ζωής του: από τη γέννησή του, την ονοματοθεσία του, τη σχολική του αγωγή, την αγωγή του στα γυμνάσια και τις παλαίστρες και τη συμμετοχή του στους ολυμπιακούς αγώνες ως εφήβου, την ιδιωτική του ζωή στα συμπόσια με τους φίλους του, τον έρωτα και το γάμο του και κατόπιν τη ζωή του στη δημόσια και κοινωνική σφαίρα, ως πολίτη στην αθηναϊκή αγορά, στα ιερά και, τέλος, τη συμμετοχή του στον πόλεμο (τον Πελοποννησιακό Πόλεμο).

Ο θάνατός του δεν συμβαίνει στη διάρκεια του πολέμου γιατί οι σκηνές του ταφικού τελετουργικού τυπικού που θα έπρεπε να ακολουθήσουμε τότε θα ήταν σπάνιες, όπως λ.χ. η ταφή του (καύση) δημοσία δαπάνη, και το ταφικό τελετουργικό δεν θα είχε τον ιδιωτικό χαρακτήρα μιας καθημερινότητας που ακολουθείται από τους συγγενείς του νεκρού. Έτσι,

5. Μερική άποψη του εκθεσιακού χώρου του 4ου ορόφου με τη νέα μόνιμη έκθεση.

τραυματίζεται στον πόλεμο και πεθαίνει αργότερα στο σπίτι του.

Καθώς οι παραπάνω κύριοι σταθμοί της ιστορίας δεν περιελάμβαναν κάποιες κύριες πτυχές που αφορούσαν τους θεούς και τη γυναίκα, θέματα αγαπητά και διδακτικά για τους επισκέπτες, η μόνιμη έκθεση του 4ου ορόφου διαιρέθηκε σε 8 ενότητες ζωής και μία ενότητα θανάτου. Η έκθεση ξεκινά με έναν πρόλογο δύο ενοτήτων (εικ. 3): η πρώτη περιλαμβάνει τις θεότητες και τους διάσημους ήρωες της αρχαιότητας, και ακολουθεί η δεύτερη, η ενότητα του έρωτα, της ενοποιητικής δύναμης των θεών και των ανθρώπων. Στη συνέχεια, ο κύριος κορμός της έκθεσης περιλαμβάνει έξι ενότητες: δύο από τη ζωή της γυναίκας και τέσσερις από τη ζωή του άνδρα.

Οι ενότητες για τη γυναίκα αναφέρονται στην ιδιωτική σφαίρα, την παρακολουθούν ως νύφη και μητέρα, με υποενότητες για τον καλλωπισμό, την ανατροφή των παιδιών και τις οικιακές εργασίες. Γυναικείες δραστηριότητες, όπως λ.χ. ο ρόλος των γυναικών ως ιερειών, ως εταιρών ή πορνών, δεν αναδεικνύονται στην έκθεση, όχι γιατί δεν ήσαν εκφάνσεις της δημόσιας ζωής των γυναικών στην αρχαιότητα αλλά από δική μας επιλογή που, φυσικά, υπαγορευόταν και από τον μικρό διαθέσιμο χώρο του 4ου ορόφου.

Οι ενότητες για τον άνδρα χωρίζονται ανά δύο: δύο για την ιδιωτική ζωή (γυμνάσιο/παλαίστρες και συμπόσια) και δύο για τη δημόσια σφαίρα (κοινωνική/πολιτική/θρησκευτική ζωή στην αγορά και πόλεμος).

Τέλος, η 9η ενότητα αφορά το θάνατο και το τελετουργικό τυπικό της ταφής.

Η ενιαία σύλληψη της έκθεσης απαιτούσε και τη σφαιρική απόδοσή της με τρόπο κατανοητό στο κοινό, γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκαν τόσο τα κλασικά μέσα παρουσίασης, λ.χ. προθήκες, επεξηγηματικά κείμενα και πληροφορίες, αλλά και οπτικοακουστικά, μικρού μήκους ταινίες και τρισδιάστατες αναπαραστάσεις.

Ωστόσο, οι προθήκες για κάθε ενότητα ξεχώριζαν από τα έως σήμερα συνήθη. Στο βάθος κάθε προθήκης υπάρχουν μεγάλες επιτοίχιες εικόνες που απεικονίζουν τους πρωταγωνιστές των ταινιών μικρού μήκους να κρατούν τα αρχαία αντικείμενα στα χέρια τους, ώστε η ερμηνεία και η κατανόησή τους να γίνεται εύκολα και ουσιαστικά (εικ. 4). Δηλαδή, τα αρχαία αντικείμενα δεν υπάρχουν παρατακτικά και βαρετά εντός των προθηκών, με αποτέλεσμα να κουράζουν τον επισκέπτη και να μην θυμάται τελικά τη σειρά, τη χρήση, τις χρονολογήσεις κ.λπ. μόλις εξέλθει του μουσείου, αλλά εξαίρονται (εκ-τίθενται, όπως σημαίνει και η λέξη έκθεση) και λειτουργούν απομνημονευτικά. Ακόμα και όταν αναγκαστικά κάποια αντικείμενα παρατίθενται, η επεξήγησή τους είναι λιτή χωρίς πολύπλοκους κωδικούς και αρίθμηση που μπερδεύει και κουράζει, αλλά με εικονίδια για την εξάσκηση του ματιού. Ο επισκέπτης αρκείται μόνο σε ταυτοποίηση και χρονολόγηση.

Τέλος, υπάρχει μία ζωφόρος, όπως σε ένα κλασικό εικονογραφημένο, με ζωγραφιστά επεισόδια και μεγαλύτερα κείμενα για όποιον επιθυμεί μεγαλύτερη και καλύτερη προσέγγιση του συνολικού θέματος της κάθε ενότητας και του θέματος που παρουσιάζεται.

Οι ενότητες γίνονται με αντωπές, αντικρυστές, προθήκες που σηματοδοτούνται με ένα συμβολικό φόντο, μια φωτεινή επιδαπέδια παράσταση, και ξεχωρίζουν κάθε φορά από την επόμενη με γυάλινα χωρίσματα, κοσμημένα με λεπτομέρειες από στοιχεία κάθε ενότητας (εικ. 5).

Ο άξονας που χωρίζει και ενώνει συνάμα τις αντωπές ενότητες, οδηγεί το μάτι στο βάθος της κύριας αίθουσας, όπου προβάλλονται οι σκηνές των ταινιών, των οποίων η μουσική υπόκρουση είναι διάχυτη και διακριτική, συνοδεύοντας τον επισκέπτη σε όλη τη διάρκεια της επίσκεψής του στον 4ο όροφο.

Οι σκηνές-ενότητες στις ταινίες ακολουθούν την εξής λογική σειρά. Στην αρχή υπάρχει πάντα ο τίτλος εκάστης ενότητας στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα. Ακολουθεί η παράσταση κάθε διηγηματικής σκηνής από μια αρχαία αγγειογραφία (που δεν λειτουργεί παρά ως «αρχαία φωτογραφία»), η οποία μετατρέπεται σε σκιά για να ακολουθήσει η εκάστοτε δραματοποιημένη με πρόσωπα («ηθοποιούς») σκηνή δράσης, συνοδευόμενη από ένα λιτό κείμενο στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα, δανεισμένο από κάποιον αρχαίο συγγραφέα, ποιητή, ιστορικό κ.λπ. που υπομνηματίζει εύγλωττα και περιεκτικά την εκάστοτε σκηνή. Αυτή η τριπλή παρουσίαση λειτουργεί ως εξής: α) η παράσταση της αρχαίας αγγειογραφίας (εικ. 6α) ως φωτογραφική αποτύπωση εκείνης της εποχής, β) η μετατροπή της ίδιας σκηνής σε σκιά (εικ. 6β), που ερμηνεύεται ως λήθη, το διάστημα δηλαδή που μεσολάβησε από την εξαφάνισή τους έως την ανακάλυψη των συγκεκριμένων αρχαιοτήτων, ενώ γ) η επαναφορά της με τη σημερινή σκηνή της δράσης έρχεται ως το αποτέλεσμα με σύγχρονα μέσα για την κατανόηση μιας χαμένης παρελθούσας πραγματικότητας (εικ. 6γ).

Αντίθετα, οι σκηνές στη μικρή ταινία του ταφικού τελετουργικού τυπικού είναι άμεσες σκηνές δράσης με τους πρωταγωνιστές-ηθοποιούς και μόνο στο τέλος, όταν ολοκληρωθεί η όλη διαδικασία, υπάρχει μια μικρή παύση για να ακολουθήσει η σταδιακή τρισδιάστατη αναπαράσταση του τάφου και της στήλης του νεκρού με τα πραγματικά αρχαία αντικείμενα να φαίνονται τόσο και σε τόση διάρκεια όσο να προλαβαίνει ο θεατής/επισκέπτης να διαβάσει τον υπομνηματισμό, τη χρονολόγησή τους καθώς και τη σχετική επεξηγηματική ζωφόρο, όπως και στις προθήκες με τις σκηνές από τη ζωή.

Η μουσική υπόκρουση που συνοδεύει τις σκηνές-σταθμούς της ζωής και του θανάτου δεν είναι παρά προσπάθειες μεγάλων ξένων μουσουργών για μια όσο το δυνατόν πληρέστερη προσέγγιση των αρχαίων ακουσμάτων.

Η χρονική διάρκεια προετοιμασίας του όλου εγχειρήματος διήρκεσε τρία έτη. Το μεγαλύτερο μέρος δαπανήθηκε

στην έρευνα και τη μελέτη όλων των λεπτομερειών που ξεκινούσαν από την περιοχή καταγωγής του νεαρού Λέοντα, τα τοπογραφικά και άλλα της στοιχεία ώστε να είναι όσο το δυνατόν αληθοφανής η αναπαράσταση της εικόνας του χάρτη που συνοδεύει την έκθεση στο κλείσιμό της και η οποία θα χρησίμευε ως πρότυπο για μια τρισδιάστατη μακέτα, που δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Ακολούθησε η έρευνα και η μελέτη των προς έκθεση αρχαίων αντικειμένων, η χρονολογική τους σειρά, οι λεζάντες τους, η θέση τους κ.λπ. Αλλά το πιο καίριο και δύσκολο τμήμα της παρουσίασης υπήρξε το σκηνογραφικό και ενδυματολογικό των μικρού μήκους ταινιών, τόσο αυτών των σταθμών και σκηνών της ζωής όσο και του θανάτου.

Οι πυκνές ερωτήσεις των ισπανών συνεργατών μας, που είχαν αναλάβει την υλοποίηση όλου του εγχειρήματος, δεν άφηναν περιθώρια παρά μόνο για συγκεκριμένες απαντήσεις. Ξεκινούσαν από το πόσες ραβδώσεις είχε ένας δωρικός κίονας της κλασικής περιόδου, πώς ήσαν τα σπίτια των κατοίκων της περιοχής, και έφθαναν έως την ποιότητα και τα χρώματα των υφασμάτων, τις λεπτομέρειες των όπλων και των κοσμημάτων, τις κομμώσεις των γυναικών, τα υποδήματα ανδρών και γυναικών, τις διαφορές ανάμεσα στην ένδυση των νέων και των γεροντότερων, ανάμεσα στους κυρίους και τους υπηρέτες, γενικά του status καθενός κ.λπ. Ερωτήσεις ακόμα και για λεπτομέρειες, όπως λ.χ. το υλικό των ενδυμάτων (μαλλί και λινάρι και όχι βαμβάκι) αφού από αυτό εξαρτιόταν και η ποιότητα αλλά και ο τρόπος διαμόρφωσης των πτυχώσεων, τα χρώματα, αν λ.χ. υπήρχε όλο το φάσμα των χρωμάτων

6α. Στιγμιότυπο από την ταινία για την καθημερινή ζωή με σκηνή συμμετοχής στα κοινά. Η ανάλογη σκηνή από την αγγειογραφία προβάλλεται στο βάθος.

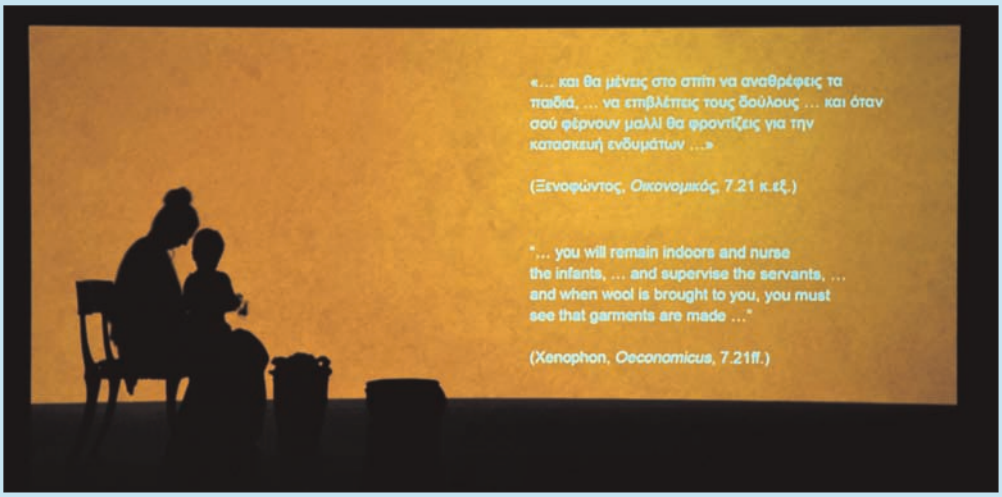

6β. Στιγμιότυπο από την ταινία για την καθημερινή ζωή με σκηνή από την ανατροφή των παιδιών. Το επεξηγηματικό κείμενο προβάλλεται, ενώ οι μορφές βρίσκονται ακόμη στη σκιά.

6γ. Η συνέχεια της εικ. 6β με τα συμμετέχοντα πρόσωπα σε δράση και στο βάθος τμήματα από αγγειογραφίες.

7. Μερική άποψη του εκθεσιακού χώρου του 4ου ορόφου κατά τη διάρκεια των εργασιών των νέων εγκαταστάσεων και της επανέκθεσης.

στην αρχαιότητα, τι είδους πράσινο, τι είδους κόκκινο, τι είδους σκούρο, από ποιο βασικό χρώμα θα ξεκινούσε η βαφή για να καταλήξει στο εκάστοτε επιθυμητό, και διαβάσματα επί διαβασμάτων, όπως π.χ. των επιγραφών της Βραυρωνίας Αρτέμιδος για τις βατραχίδες, το ένδυμα και το χρώμα, πώς ήσαν οι επίρραπτες ούγιες στα ενδύματα, το υλικό, το χρώμα, η διακόσμησή τους... Ερωτήματα για το υλικό και τα κορδόνια μιας ενδρομίδας (μπότας), ο τρόπος δεσίματος (μονός ή διπλός) ενός φιόγγου σε μια ταινία κ.ο.κ.

Ευτυχώς που σε όλα τα ερωτήματα υπήρχαν οι βοηθοί μας: οι αδιάψευστοι μάρτυρες των αρχαίων έργων, κυρίως οι μελανόμορφες και ερυθρόμορφες αγγειογραφίες, αφού, όπως είναι γνωστό οι αρχαίοι Έλληνες απεικόνισαν με πολλή αγάπη και μεράκι τον δημόσιο και ιδιωτικό βίο τους, τους μύθους, τους θεούς και τους ήρωές τους. Και φυσικά, οι διάφορες αρχαιολογικές μελέτες σε βιβλία και επιστημονικά περιοδικά.

Τέλος, σημαντικό κεφάλαιο για την παρουσίαση υπήρξε η διδασκαλία των ηθοποιών, οι κινήσεις, οι τρόποι. Αποφύγαμε για ευνόητους λόγους τα ακούσματα των συνομιλιών μεταξύ των προσώπων.

Η ακούραστη, ενδελεχής εργασία όλων και κυρίως του συνεργάτη μου για σειρά ετών, αρχαιολόγου, επιμελητή του Μουσείου, Γιώργου Τασούλα, υπήρξε για μια ακόμη φορά πολύτιμη. Στη δική του υπομονή και επιμονή οφείλονται οι αρετές του εγχειρήματος.

Η μεγάλη εμπειρία και γνώση του Boris Micka και όλων των συνεργατών του στην ισπανική GPD, των Angel Tirado και Margarita Azcona και των Norberto Lopez (σκηνοθέτη) και Alfonso Parra (διευθυντή φωτογραφίας), οδήγησαν σε ένα εξαιρετικό αποτέλεσμα στις ταινίες, πάντοτε με τις υποδείξεις και τη διδασκαλία των επιστημόνων, όπως άλλωστε και όλα τα τεχνικά, οπτικοακουστικά, ηλεκτρονικά και άλλα έργα, ενώ με τη βοήθεια του Juan Mejias έγινε το τελικό στήσιμο επί ένα τετράμηνο στο χώρο του 4ου ορόφου (εικ. 7).

Το αποτέλεσμα φαίνεται από το μεγάλο ενδιαφέρον και τη μεγάλη επισκεψιμότητα της μόνιμης αυτής έκθεσης, από τα ευμενή σχόλια στον ελληνικό και ξένο Τύπο (για την προβολή της έκθεσης εργάστηκε ακούραστα η επικεφαλής του Τμήματος Επικοινωνίας, Ελένη Παπαδημητρίου και οι συνεργάτες της), από τις παρουσιάσεις στα ΜΜΕ αλλά κυρίως από τα εξαιρετικά σχόλια των συναδέλφων αρχαιολόγων, μουσειολόγων κ.ά., των επισκεπτών που διαδίδουν την ύπαρξη και προτρέπουν και τους άλλους για μια επίσκεψη και, φυσικά, από την ανυπόκριτη χαρά και το ενδιαφέρον των παιδιών. Η υπεύθυνη των εκπαιδευτικών προγραμμάτων μας Μαρίνα Πλατή και οι συνεργάτες της έχουν δημιουργήσει το έντυπο «Λέων και Μελίτη: Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Αθήνα» και έχουν εντάξει τα εκπαιδευτικά προγράμματα, τα παιγνίδια και τις ξεναγήσεις για τα σχολεία μέσα στη συγκεκριμένη έκθεση.

Πληροφορίες

Διεύθυνση: Νεοφύτου Δούκα 4, 106 74 Αθήνα
Τηλ.: 210 7228321-3
Fax: 210 7239382
Δικτυακός τόπος: www.cycladic.gr

Ωράριο λειτουργίας μουσείου

Τη μόνιμη έκθεση «Σκηνές από την Καθημερινή Ζωή στην Αρχαιότητα» μπορεί να επισκεφθεί κανείς στο ωράριο λειτουργίας του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης:
Δευτέρα, Τετάρτη, Παρασκευή και Σάββατο: 10.00-17.00
Πέμπτη: 10.00-20.00
Κυριακή: 11.00-17.00